

О. Б. БУРКОВСЬКА
(Львів, Україна)

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТА КОДИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЛІСІВНИЦТВА

Досліджено проблеми стандартизації, уніфікації та кодифікації термінології лісівництва на матеріалі Державного стандарту України та лексикографічних праць із лісівництва, з'ясовано недоліки у формулюванні визначень понять лісівництва та формальних засобах їх вираження, прокоментовано сучасний стан розвитку досліджуваної термінології.

Ключові слова: термін, термінологія, лісівництво, стандартизація, уніфікація, кодифікація.

Вивчення термінології лісівництва на сучасному етапі її розвитку зумовлене відсутністю в українському мовознавстві спеціальних наукових розвідок, присвячених цій проблемі. Окремі аспекти термінології лісівництва досліджували Н. І. Шило, В. Д. Бондаренко, Л. Т. Миклаш, В. В. Синьо, М. Й. Мазепа, О. Є. Гриджук, Л. Ф. Могильник, А. М. Бобко, О. А. Паніна, Н. В. Хижняк, Н. І. Библюк, Р. В. Рожанківський, В. М. Дерев'янку. Науковці зосереджували увагу переважно на аналізові та функціонуванні окремих термінів у системі лісівничої та лісотехнічної термінології, на виявленні неточних лексико-стильових конструкцій в українській лісівничій термінології, на вивченні цієї термінології в інших мовах з акцентуванням на її прикладних аспектах.

Мета статті – дослідити сучасний стан розвитку термінології лісівництва за Державними стандартами України та лексикографічними працями з лісівництва, що передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати закріплення термінолексики лісівництва у Державному стандарті України з цієї галузі знання; 2) виявити специфіку подання термінів лісівництва в лексикографічних джерелах порівняно з Держстандартом України; 3) з'ясувати недоліки у формулюванні визначень понять лісівництва та формальних засобах їх вираження; 4) прокоментувати сучасний стан розвитку досліджуваної термінології.

Сьогодні помітно активізувалися дослідження різних аспектів терміносистеми лісівництва на тлі збільшення кількості наукових праць, словників та енциклопедій з лісівництва.

Важливим кроком у розробленні термінології лісівництва став Державний стандарт України “Лісівництво: терміни та визначення” (1997). Його автори (А. Д. Миронюк, О. П. Похітон, М. О. Задависьвічка, М. Г. Сукноваленко) уклали реєстр термінів галузі лісівництва та визначили зміст понять, які вони позначають. Терміни, зафіксовані у Стандарті, є “обов'язковими для використання в усіх видах нормативної документації, науково-технічній, довідковій та навчально-методичній літературі, що належить до лісівництва” (ДСТУ-Л, с. 1).

© О. Б. БУРКОВСЬКА, 2015

Державний стандарт України не охоплює всіх спеціальних понять лісової науки, а лише 125 основних термінів та 33 довідкових терміни, що допомагає визначити ядро досліджуваної термінології.

Для позначення того чи іншого поняття стандарт подає один термін. Терміни-варіанти або синоніми, недозволені для використання, наведено в круглих дужках після стандартизованого терміна з позначкою “Нд”, напр.: *природне зрідження деревостану* (Нд. *самозрідження*) (ДСТУ-Л, с. 21).

Неодноразово після стандартизованого терміна курсивом наведено його варіант. Найчастіше це транслітерат або калька з російської мови, напр.: *р у б а н н я л і с у*, *рубка лісу*; *ч и с т и й д е р е в о с т а н*, *чистий деревостій* (ДСТУ-Л, с. 6, 9). Частково таке подання сприяє унормуванню терміносистеми лісівництва.

У стандарті натрапляємо на випадки подання українських термінів як довідкових, а калькованих і транслітерованих із російської мови як рекомєнтованих для вживання / стандартизованих, напр.: *складний субір* (стандартизований термін) – *сугрудок* (довідковий термін) – *сложная суборь* (російський термін); *прилягання лісосік* (стандартизований термін) – *суміжність лісосік* (довідковий термін) – *примыкание лесосек* (російський термін) (ДСТУ-Л, с. 13, 19). З метою утвердити в галузевих термінологіях власне національні терміни, особливо за умови наявності українського відповідника, важливо привертати увагу фахівців на такі випадки.

У Державному стандарті України вміщено абеткові покажчики термінів українською та російською мовами, що допомагає порівнювати переклади та уникати калькування.

Зазначимо, що наявний Державний стандарт України сприяє усталенню термінології лісівництва, однак потребує оновлення, доповнення термінами, які з’явилися в цій галузі знань за останні десятиліття. За словами авторів термінологічного словника “Лісівництво” (2013), для Держстандарту “передбачене періодичне, не рідше одного разу на 10 років, оновлення” (ЛТС, с. 7). З часу видання Стандарту пройшло вже більш ніж 15 років, тому актуальним є створення нового сучасного документа, у якому було б ураховано всі праці, пов’язані з термінологією лісівництва, що з’явилися за останній період.

Важливим засобом на шляху кодифікації та стандартизації термінології лісівництва є енциклопедичні видання в галузі лісівництва. Першим таким виданням із проблем лісової галузі стала “Українська енциклопедія лісівництва” (1999-2007), яка вміщує близько 3 тис. термінів на позначення понять не лише лісової галузі, але й інших галузей знань (біології, географії, економіки та інших наук), напр.: *біологія*, *бухгалтерський облік*, *водорості*, *геодезія*, *дебет* (УЕЛ, I, с. 63, 95, 141, 155, 199). Звичайно, бажано було б охопити якомога більше термінів лісівництва та подати якнайповніші формулювання відповідних понять.

Більшість статей розкривають значення термінів лісівництва, а саме лісознавства та практичного лісівництва. Чимало термінів є назвами загальних понять лісівництва, напр.: *ліс*, *лісівництво*, *лісознавство*, *лісові землі*, *лісові ресурси*, *лісосічний фонд*, *лісосіка*, *державний облік лісів* (УЕЛ, I, с. 400, 423, 437, 429, 433, 445, 445, 214).

Терміни, що позначають основні поняття лісівництва, утворюють такі лексико-семантичні групи назв:

а) “видів деревостану”, напр.: *корінний деревостан, вікова структура лісу, зімкнутість намету, густина деревостану, бонітет деревостану* (УЕЛ, I, с. 367, 126, 287, 195; 73);

б) “типів, складників та характеристик лісу”, напр.: *дрібнолистяні ліси, болотні та заболочені ліси, груди, головна деревна порода, лісоутворюючі породи, листяні породи* (УЕЛ, I, с. 229, 72, 189, 178, 447, 391);

в) “спеціального використання запасу деревини”, напр.: *вибіркові рубки* (УЕЛ, I, с. 109), *суцільна рубка, оборот рубки, напрямок лісосіки* (УЕЛ, II, с. 271, 86, 51);

г) “виросування, формування та поновлення лісу”, напр.: *куртина, диференціація дерев* (УЕЛ, I, с. 379, 218), *природне відновлення деревостану і роль підросту у ньому* (УЕЛ, II, с. 162);

ґ) “рубання, пов’язаного з веденням лісового господарства”, напр.: *ландшафтні рубки, лісовідновлювальна рубка, інтенсивність рубок догляду* (УЕЛ, I, с. 385, 428, 322), *прохідна рубка, рубки реконструктивні* (УЕЛ, II, с. 174, 224).

Проте є важливі терміни, які, на відміну від Державного стандарту України з лісівництва, в Українській енциклопедії лісівництва не зафіксовано, напр.: *лісовий фонд, ліси першої групи, державний лісовий кадастр, багаторусний деревостан, довжина лісосіки, лісопоновлення, висіювання лісу, джерела засіювання* (ДСТУ-Л, с. 4, 5, 8, 9, 18, 19, 21, 22) та ін. Звичайно, ці терміни автори енциклопедії опосередковано згадують у словникових статтях, проте в реєстрі вони відсутні.

В аналізованій енциклопедії привертають увагу терміни-словосполучення, компонентом яких є прикметник, побудований за моделлю активного дієприкметника теперішнього часу, наприклад: *деревозabarвлюючі гриби, лісоутворюючі породи* (УЕЛ, I, с. 322, 447). Держстандарт України з лісівництва подає термін *лісотвірна порода* (ДСТУ-Л, с. 15). Тенденція уникати не властивих українській мові конструкцій з активними дієприкметниками теперішнього часу як калькованих з російської мови спонукає до внормування таких термінів, на зразок: *деревозabarвні гриби та лісотвірні породи*.

Упливом російської мови позначені також терміни *вибіркові рубки, ландшафтні рубки* (УЕЛ, I, с. 109, 385), компонентом яких є слово *рубка*. У Держстандарті України з лісівництва рекомендовано до вживання іменник *рубання*. Крім того, автори енциклопедії подають це слово у формі множини *рубки*. На нашу думку, доцільно використовувати початкову форму частин мови для гасел статті – називний відмінок однини для іменників (за винятком множинних іменників); називний відмінок однини чоловічого роду для прикметників та дієприкметників, зокрема субстантивованих, напр.: *лісовідновлювальна рубка, групово-вибіркова рубка, лісничий* (УЕЛ, I, с. 428, 193, 423).

В УЕЛ не подано окремо термінів, які починаються літерами *г* та *ґ*, напр.: *грунтозахисні лісові смуги, ґрунтомет, групи лісу* (УЕЛ, I, с. 192–193).

На нашу думку, потрібно розділяти такі терміни відповідно до правописних норм української мови, що сприятиме усталенню вживання літери *r* у системі наукової термінології.

“Українська енциклопедія лісівництва” (1999-2007) охоплює значну кількість термінів зазначеної галузі, розкриває зміст позначуваних ними понять, а отже, сприяє їх систематизації та уніфікації.

Ще однією лексикографічною працею в галузі термінології лісівництва є словник “Лісівництво” (2006; 2013). Його автори (В. Д. Бондаренко, С. М. Землинський, Л. І. Копій, Г. Т. Криницький, В. В. Лавний, В. Й. Мазепа) вперше здійснили спробу видати словник, який укладено “відповідно до сучасного стану та потреб лісогосподарського виробництва, лісівничої науки та освіти” (ЛТС, с. 6).

Словник фіксує близько 750 термінів галузі лісівництва, частина яких функціонує в суміжних галузях знань, але їхній зміст потрактовано в аспекті лісівництва, напр.: *арборициди* (*arboricides*; *Arboricide*, *arborycydy*) – “хімічні препарати, що використовуються для знищення в лісових культурах, розсадниках, придорожніх смугах небажаної деревної або чагарникової рослинності” (ЛТС, с. 9). Проте в словнику є терміни, які стосуються лісівництва лише опосередковано, напр.: *адаптація* (*adaptation*; *Anpassung*, *adaptacja*) – “пристосування організмів до умов навколишнього середовища, які раніше не були йому властиві” (ЛТС, с. 8).

Словник подає також переклад українських термінів англійською, німецькою та польською мовами, напр.: *групи лісів* (*forestgroups*; *Waldgruppen*; *grupy lasow*), *деревина* (*wood*; *Holz*; *drzewno*) (ЛТС, с. 25, 22). Це дає змогу проводити порівняльні дослідження термінології лісівництва у системі цих мов, допомагає у встановленні міжнародних зв'язків у галузі лісового господарства.

До окремих термінів лісівництва в аналізованому словнику подано синоніми. Найчастіше це запозичений термін та його український відповідник, напр: *фактори лімітуючі* (*обмежуючі*), *угруповання рослинне* (*фітоценоз*), *форма життєва* (*біоморфа*), *тип лісової ділянки* (*едатон*) (ЛТС, с. 57, 56, 57, 55). Термінознавці (Т. Р. Кияк, І. Р. Кочан, Т. І. Панько, Л. О. Симоненко, О. М. Іващшин та ін.) по-різному трактують роль запозичень в українській термінології. Погоджуємося з твердженням Л. О. Симоненко, що мова при термінотворенні “не може обійтися своїми власними ресурсами, тому термінологія багатьох галузей знань різних мов послуговується лексичними та словотворчими засобами високорозвинутих літературних мов” [3, с. 6]. Проте, якщо в українській терміносистемі лісівництва є автентичні відповідники, то саме їм потрібно надавати перевагу.

Виявлено також словотвірні, лексичні та синтаксичні синоніми, наприклад: *поросль* (*парость*), *сугруд* (*сугрудок*), *лісовий настил* (*лісова підстилка*), *чагарники* (*кущі*), *рослинність неморальна* (*дібровна*), *рубка формування ландшафту* (*ландшафтні рубки*) (ЛТС, с. 46, 54, 37, 58, 50, 57). Поділяємо думку авторів словника, що термін *лісовий настил* – “шар рослинних залишків, що покриває землю в лісі – кращий, ніж *лісова підстилка*” (ЛТС, с. 6). Мовознавці (А. П. Коваль, І. М. Кочан, О. А. Мартиняк, Т. В. Ми-

хайлова та ін.) неоднозначно ставляться до явища синонімії в термінології. Більшість науковців прагне до її усунення, хоча вказує на неможливість повного вилучення синонімів із термінології. Як зазначає А. П. Коваль, “наявність синонімічних термінів у науковому стилі мови є, хоч і небажаним, але неминучим наслідком бурхливого розвитку науки і техніки” [2, с. 159]. На нашу думку, наявність синонімів у термінолексичі лісової галузі свідчить не про багатство мови, як у загальному вжитку, а про складні процеси формування й становлення української термінології лісівництва на сучасному етапі.

Укладачі словника розрізняють терміни *рубка* і *рубання*, напр.: *групо-во-вибіркова рубка, технологія рубок догляду* (ЛТС, с. 21, 55). Автори стверджують, що “за державним стандартом “Лісівництво. Терміни та визначення (ДСТУ 34404–96)” *рубання лісу, рубка лісу* – це “рубання та видалення дерев з лісу”. Але *рубання* – дія за значенням рубати <...> *Рубка* ж лісу – технологічний процес, який саме і завершується видаленням дерев з лісу” (ЛТС, с. 5). На нашу думку, терміни *рубка* і *рубання* позначають процес за дією ‘рубати’, їх можна вважати словотвірними синонімами, а з двох синонімів пропонуємо обрати термін *рубання*. Звичайно, якщо термін не відповідає визначеному поняттю, потрібно запропонувати інший варіант назви.

Цю думку поділяють автори статті “Про сучасний стан української термінології (на прикладі лісотехнічної)” (2000) Н. І. Библюк та Р. В. Рожанківський, які стверджують, що віддієслівні іменники на *-к(а)* “в українській мові практично не вживаються. Українською мовою нормативно називають дію (процес) іменниками на *-ння*, а вислід дії – переважно безсуфіксними іменниками” [1, с. 14]. Науковці радять замінити термін *рубка* на *рубання*, напр.: *рубка головного користування – суцільнолісосічне рубання, рубка догляду – доглядне рубання* [1, с. 15].

Кодифікації термінології лісівництва на сучасному етапі розвитку сприяє “Короткий тлумачний словник-довідник понять і термінів лісівництва” (2009). Укладачі словника Р. В. Вінтонів та О. Є. Гриджук ставили за мету подати “стисло інформацію про значення лісу, його функції, кількісні та якісні характеристики лісів України” (КТС, с. 4).

Словник-довідник налічує понад 500 термінів, що стосуються “лісових ресурсів, лісівництва, деревинознавства, лісової типології, захисту лісу, організації лісового господарства” (КТС, с. 4).

Для процесів кодифікації в терміносистемі лісівництва важливим є усталення нормативного наголошування, що знайшло відбиття у словнику-довіднику, напр.: *заболочений бір, лісовідновлення* (КТС, с. 33, 44).

Терміни, зафіксовані у “Короткому словнику-довіднику” (2009), в основному відповідають Державному стандарту України з лісівництва, напр.: *рубання* (а не *рубка*), *деревостан* (а не *деревостій*) (КТС, с. 65, 24). На жаль, така відповідність проявляється непослідовно, пор.: *ландшафтні рубання (рубки), лісовідновні рубки* (КТС, с. 41, 43). Словник допомагає оцінити сучасний стан термінології лісівництва й передбачити тенденції її розвитку.

Для уніфікації термінолексичі лісівництва на рівні різних мов важливе значення мають спеціальні перекладні словники, зокрема “Англо-україн-

ський словник лісотехнічних термінів” (автори Л. Т. Миклаш та Б. О. Магура) (2013). Цей словник “охоплює найважливіші англomовні терміни та терміносполуки зі сфери лісового господарства, лісової механізації та лісозаготівлі, що поширені у світовій практиці галузі” (ММ, с. 3).

Дослідження українськомовної частини словника показало, що автори надають перевагу питомим термінам, сприяючи утвердженню в галузевій термінології власне українських лексем, які останніми роками повертаються у фахове мовлення і стають нормативними відповідно до сучасних тенденцій у терміновживанні. У словнику подано обидва варіанти, напр.: *канат (линва), канатна установка (линвова устатковина)* (ММ, с. 61).

Деякі англійські терміни не мають українських відповідників, натомість автори пропонують визначення поняття, пор.: *restoration forestry – система управлінських заходів та філософських підходів, спрямована на відновлення багатств лісів для майбутніх поколінь* (ММ, с. 54).

Усталенню українських лісотехнічних термінів і формуванню стандартизованої української терміносистеми лісової галузі на сучасному етапі сприяє видання перекладного “Лісотехнічного термінологічного словника” (2014), укладеного українською, російською та англійською мовами. Словник містить близько 4 тис. термінів з таких основних напрямів лісової галузі, як: лісознавство, лісівництво, лісові культури, фітомеліорація, лісова таксація, лісовпорядкування, мисливствознавство, ландшафтна архітектура, садово-паркове господарство, деревинознавство, недеревні ресурси лісу, деревообробні технології, технології лісозаготівлі, економіка та менеджмент лісових і деревообробних підприємств, екологічна економіка. Крім основних спеціальних понять лісової галузі, словник охоплює багато загальних термінів лісівництва, напр.: *ліс, лісівництво, лісорослинні умови, лісосіка, зруб, бонітет деревостану, тип лісу, субір, листяні ліси, підріст, самосів, куртина, очищення деревостану, технологічний коридор* (ЛТС*, с. 196–197, 198, 204, 205, 147, 38, 370, 358, 195, 274, 334, 187, 303, 368) та ін.

У словнику натрапляємо на непослідовне використання одного з основних термінів лісівництва – *рубання*: в окремих словникових статтях автори подають термін *рубання* (напр.: *огляд місця рубань* – ЛТС*, с. 248), в інших із певною перевагою *рубка* (напр.: *рубка суцільна, оборот рубки, очищення місця рубки* – ЛТС*, с. 328, 245, 259).

Отже, аналіз дослідження лексикографічних джерел, які фіксують терміни лісівництва, а також Державного стандарту України з лісівництва засвідчує, що на сучасному етапі розвитку української термінології лісівництва відбуваються активні процеси стандартизації, уніфікації та кодифікації. Сьогодні термінологія лісівництва – це розвинута відкрита терміносистема. Щоправда, окремі терміни й визначення понять лісової галузі потребують свого уточнення. Практичного вирішення й детального опрацювання вимагають терміни-синоніми й терміни-варіанти, що, власне, й стане об’єктом нашого подальшого дослідження.

1. *Библюк Н. І.* Про сучасний стан української термінології (на прикладі лісотехнічної) / Н. І. Библюк, Р. В. Рожанківський // Вісник Державного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології” : матеріали 6-ї Міжнар. наук. конф. СловоСвіт 2000. – 2000. – № 402. – С. 13–19.
2. *Коваль А. П.* Синоніміка в термінології / А. П. Коваль // Дослідження з лексикології й лексикографії. – К. : Наукова думка, 1965. – С. 157–168.
3. *Симоненко Л. О.* Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку / Л. О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 3–8.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ДСТУ-Л – ДСТУ 3404-96 Лісівництво. Терміни та визначення. – К. : Держстандарт України, 1997. – 43 с.
- КТС – Короткий тлумачний словник-довідник понять і термінів лісівництва / [укл. : Р. В. Вінтонів, О. Є. Гриджук]. – Львів : НЛТУ України, 2009. – 87с.
- ЛТС – Лісівництво. Термінологічний словник / В. Д. Бондаренко, С. М. Землинський, Л. І. Копій та ін.; [за ред. Г. Т. Криницького]. – Львів : Вид-во НЛТУ України, 2013. – 70 с.
- ЛТС* – Лісотехнічний термінологічний словник : український, російський, англійський / [за ред. Ю. Ю. Туниці, В. О. Богуслаєва]. – Львів : Піраміда, 2014. – 967 с.
- ММ – *Миклаш Л. Т.* Англо-український словник лісотехнічних термінів / Л. Т. Миклаш, Б. О. Магура. – Львів : Каменяр. – 2013. – 124 с.
- УЕЛ – Українська енциклопедія лісівництва : [у 2 т.] / [за ред. С. А. Генсірука]. – Львів : НВФ “Українські технології”, 1999. – Т. 1. – 464 с. ; 2007. – Т. 2. – 470 с.

O. V. Burkovska

STANDARDIZATION AND CODIFICATION OF THE UKRAINIAN FORESTRY TERMINOLOGY

It is dedicated to the problems of standardization, unification and codification of forestry terminology on the basis of the State Standard of Ukraine and lexicographical works on forestry science, the drawbacks in the formulation of forestry related concepts' definitions and regular means of their conveying, as well as the present stage of the development of the terminology under investigation.

K e y w o r d s: term, terminology, forestry industry, standardization, unification, codification.